

## Veblen – insider eller outsider?

BENNY CARLSON

### RECENSION

Charles Camic:  
*Veblen: The Making  
of an Economist Who  
Unmade Economics*,  
Harvard Univer-  
sity Press, 2020, 492  
sidor, ISBN 978-0-  
674-65972-8.

Thorstein Veblen är en av den ekonomiska idéhistoriens mest mytomspunna figurer. Han har kallats allt från ”mannen från Mars” (Dorfman 1949, s 438) till ”den sista människan som visste allt” (Lerner 1948, s 8). Han var portalfigur i den institutionalistiska skola som under några årtionden i början av 1900-talet stod stark på USA:s nationalekonomiska scen. I den första stora Veblenbiografin porträtterade Joseph Dorfman (1934) en akademisk *outsider* som kunde se tillvaron med andra ögon än hemmablinda *insiders*, en karakteristik som varierats av många kända namn och som jag själv en gång i tiden svalde med hull och hår (Carlson 1995).

Men säg den tolkning som varar för evigt. Nu har Charles Camic, sociologiprofessor vid Northwestern University, lagt om den av Dorfman utstakade kursen 180 grader och detaljgranskar i en biografi Veblens formativa år. Camics tes är att Veblen var en akademisk *insider* som i många år låg vid forskningsfronten och genom ständig ”repetition med variation” (ett begrepp hämtat från Robert Merton) tillgodogjorde sig ett så stort kunskapskapital att han blev kunskapsinnovatör.

Thorstein Veblen (1857–1929) var son till Thomas Anderson Veblen och Kari Bunde Veblen, driftiga norska bönder som utvandrade till USA 1847 och slog sig ner i Wisconsin för att 1865, nu med åtta barn i släptåg, dra vidare till Minnesota. Thorstein ”hade det självförsörjande familj jordbruket i blodet” (s 57) liksom en misstänksamhet mot kapitalister och andra eliter rotad i såväl Norge som Mellanvästern. Det var

en miljö där man arbetade hårt och slog vakt om familjen, vilket Camic sätter i samband med två instinkter som skulle bli centrala i den veblenska teorin: *workmanship* och *parental bent*.

Thomas och Kari var måna om att ge sina barn god utbildning och Thorstein fick en 12-årig skolgång där han i början kom i kontakt med böcker med sedelärande figurer som Idle och Toil (jämför svenska Spara och Slösa). Han påbörjade 1874 en sexårig utbildning vid närbelägna Carleton College där han blev mönsterstudent och studerade antikens klassiker, historia (lärdom: institutioner), filosofi (lärdom: induktion och deduktion) och modern naturvetenskap (lärdom: evolution).

Under sina år vid Carleton hade Veblen en lärare av särskild betydelse: John Bates Clark, landets blott tredje professor i politisk ekonomi. Clark hade studerat i Tyskland för Karl Knies, företrädare för den äldre tyska historiska skolan. Den unge Clark föreläste om historiska perioder, kritiserade atomism (enbart individer i blickfältet) och *economic man* och förespråkade kristen socialism. Clarks exempel öppnade, tror Camic, Veblens ögon för möjligheten att bli lärare och forskare, ett för en bondpojke vid denna tid närmast ouppnåeligt mål.

Året efter sin högskoleexamen 1880 följde Thorstein sin äldre bror Andrew i spåren till Johns Hopkins-universitetet i Baltimore, etablerat 1876 med tyskinspirerad, progressiv profil. Där studerande han filosofi för den amerikanska pragmatismens fader Charles Sanders Peirce, europeisk historia för Herbert Baxter Adams och ekonomisk doktrinhistoria för Richard T Ely. Både Adams och Ely hade liksom Clark studerat för Knies i Heidelberg och tagit doktorsexamina där och båda satte institutioners historiska utveckling i centrum för sin undervisning. Ely gick till storms mot klassikernas ensidiga betoning av egenintresse

Benny Carlson är professor emeritus i ekonomisk historia vid Ekonomihögskolan, Lunds universitet.

och deduktiv spekulaton och predikade en kristen, reformistisk socialism i vilken staten spelade en ”gudomlig” roll.

Veblens sejour vid Johns Hopkins blev kort. Redan våren 1882 flyttade han till Yale i New Haven, det första universitetet i USA som delade ut doktorsexamina och där utbildningen bedrevs i mer traditionell anda. Här delade han under två och ett halvt år sin tid mellan filosofi och statsvetenskap/historia. Det senare ämnet inrymde politisk ekonomi under William Graham Sumner som även han studerat i Tyskland. Sumner var anhängare av klassikerna men samtidigt kritisk mot antagandena om egenintresse och allmängiltiga ekonomiska lagar. Han hade alltså vissa likheter med Ely men saknade dennes idealistiska läggning. För Sumner innebar evolution ohämmad konkurrens i Herbert Spencers anda. Statliga ingripanden för att skydda samhällets svaga skulle leda till ”survival of the unfittest”. Attityden till de privilegierade klasserna var likaledes hård – de liknades vid parasiter på de arbetande och företagande samhällsskikten.

När Veblen 1884 avlade doktors-examen var det i filosofi; ingen hade då ännu doktorerat i ekonomi vid Yale. Avhandlingen finns inte bevarad och vad den handlade om är oklart. Veblens lärare vid Hopkins och Yale – jag kan inte nämna dem alla – försökte enligt Camic genomgående ”störta sina föregångare genom att angripa deras antaganden och attackera deras slutsatser och tvivla på allt däremellan” (s 177). Så såg det ut vid amerikanska universitet lite varstans vid den här tiden. Veblens utbildning låg därmed i den akademiska huvudfåran.

Efter examen drabbades Veblen av en mystisk sjukdom och tillbringade de närmaste fem åren i familjens sköte i Minnesota. Han hade emellertid ”sina öron öppna för ljuden från den förändrade amerikanska ekonomin” (s 194) under *the Gilded Age*: finanskapitalism, storskalighet, trustbildning, växande in-

komstklyftor, arbetsmarknadsoro, jordbrukarpopulism. Men han tog det lugnt, vilket Camic kopplar till en annan av hans berömda instinkter: *idle curiosity*.

Camic betonar att det vetenskapliga idealet inom ämnen som psykologi, historia och antropologi dominerades av organiskt, holistiskt och institutionellt samt evolutionärt tänkande i Darwins, Lamarcks och Spencers efterföljd. Ekonomiämnet, som expanderade kraftigt, dominerades av två skolor: den äldre klassiska och den yngre tyskinspirerade. Samtidigt som den yngre skolan studerade ekonomi ur historiskt perspektiv innebar ämnesspecialiseringen paradoxalt nog att historia och ekonomi blev skilda ämnen.

Efter att förgäves sökt anställning som lärare vid flera högskolor och universitet tog Veblen 1891 det drastiska steget att för andra gången skriva in sig som forskarstuderande, den här gången vid Cornell i Ithaca, delstaten New York, för studier i historia och ekonomi. Professorn i politisk ekonomi James Laurence Laughlin representerade den klassiska skolan. Han var kritisk till de yngre ekonomernas ensidiga förlitan på induktiva metoder, höll fast vid klassikernas på produktionskostnad baserade värdeteori och bekämpade de frambrutande neoklassikernas gränsnytteteori. Camic tror inte att Veblen visste mycket om den nya teorin innan han kom till Cornell men nu fick han den presenterad för sig av Laughlin med ”en attityd av obeveklig fientlighet (som Veblen skulle hålla fast vid genom hela sin karriär)” (s 227).

När University of Chicago med finansiering av John D Rockefeller 1892 öppnade sina portar flyttade Laughlin dit och tog med sig Veblen, som redan året därpå upptogs i lärarkåren. Chicago tog ledartröjan i flera ämnen med namn som John Dewey i filosofi och Albion Small i sociologi. Det var evolutionärt tänkande för hela slanten men den hårda

varianten i Spencers anda måste modifieras eftersom den var svår att förena med kritik av individualism och egenintresse. Här vistades Veblen till 1906 och miljön utövade enligt Camic en ”booster-effekt” (s 257) på honom. Veblen undervisade på kurser i såväl ekonomisk teori (socialism) som praktik (jordbruk) men fick med tiden ökat ansvar för de mer teoretiska kurserna. Han skötte litteraturanskaffning och var under ett årtionde redaktör för den av Laughlin lanserade *Journal of Political Economy*, i dag rankad som en av de förnämsta tidsskrifterna i nationalekonomi.

Under några år i mitten av 1890-talet publicerade Veblen nästan ingenting, vilket kan ha flera förklaringar: tung undervisningsbörda, lönestrejk, olycklig förälskelse i en student (han var sen 1888 gift med Ellen Rolfe). Vid denna tid befann sig ekonomiämnet i turbulens. Den äldre klassiska skolan var på nedgång men den yngre historiska skolan kunde inte utropa seger eftersom olika varianter av europeisk marginalism gjort entré. Inkomstfördelningsfrågan var glödhet och John Bates Clark, Veblens lärare från Carleton, etablerade med *The Distribution of Wealth* (1899) en marginalproduktivitetsteori som lät förstå att arbete och kapital – samt entreprenören som kombinerar dessa faktorer – får den belöning de förtjänar genom sina respektive bidrag till produktionen.

I detta kaos vaknade Veblens livsandar och han stakade i brev till en student ut sin kurs: Ekonomiämnet måste utgå från antropologiska och psykologiska insikter och bli en vetenskap om de ekonomiska institutionernas evolution. ”Här fanns, explicit, Veblens program för ekonomisk kunskapsproduktion”, konstaterar Camic (s 296), ”och varje del var hämtad direkt från det lager av intellektuella resurser och praktiker han hade byggt upp”. År 1899 kunde Veblen publicera sitt första stora och kanske mest ryktbara arbete, *The Theory*

*of the Leisure Class: An Economic Study of the Evolution of Institutions* (översatt till svenska av Eli Heckschers mamma Rosa), i vilket han studerade den arbetsfria klassen i stället för den arbetande, vilket också innebar att han studerade socialt iögonenfallande konsumtion (*conspicuous consumption*, i vardagligt tal skrytkonsumtion) i stället för individuell gränsnytta i konsumtionen. Frågan till ekonomer som Clark blev därmed: Hur kan de improduktiva tillägna sig en rikedom som låter dem ägna sig åt skrytkonsumtion? Veblens eget svar: Genom plundring, på primitiva stadier genom våld, i modern tid genom svindleri. Som Camic ser det använde Veblen de verktyg han skaffat sig vid elituniversiteten för att ”leverera nådastöten till gränsproduktivitetsteorin med sin egen icke-produktivitetsteori” (s 306).

Samtidigt som boken om den arbetsfria klassen kom ut attackerade Veblen i artiklar tidens dominerande ekonomiska skolbildningar. Den mest berömda artikeln, ”Why is Economics Not an Evolutionary Science?” från 1898, behandlade de klassiska och neoklassiska ekonomerna. Veblen karakteriserade den människa som agerar i de senares teoretiska värld som en snabbkalkylator av lust och olust som efter varje utslag nollställs och framhöll betydelsen av kumulativ kausalitet. I andra artiklar beskrevs den tyska historiska skolan som teoretiskt torftig och marxistisk ekonomi som en dålig blandning av klassiker och historisk skola.

När Veblen kritiserades för att ha dragit en orealistisk gräns mellan produktiva och improduktiva samhällsskikt justerade han i sin nästa bok, *The Theory of Business Enterprise* (1904), siktet mot den neoklassiska fördelningsteorin liksom en skytt justerar siktet beroende på varifrån vinden blåser. I det moderna storföretaget, där ägande och ledning skiljts åt, hade klyftan vidgats mellan dem som ägnar sig åt industriell verk-

samhet till nytta för samhället (tekniker och ingenjörer) och dem som ägnar sig åt affärer till nytta för sig själva (*captains of industry*). De senare arbetade nog så hårt men bidrog mest till att skapa ekonomiska kriser.

Camics historia slutar när Veblen 1906 står på höjden av sin bana. När Veblens planer på att ge ut en bok om affärsmännens inflytande över universiteten uppdragas, samtidigt som rykten florerar om en affär med en kvinnlig student, tvingas han lämna Chicago. Nästa anhalt blir Stanford, där historien några år senare upprepas. Att Veblen därefter kom att betraktas som *outsider* förklarar Camic med att hans rykte tog stryk av de påtvingade uppbrotten från Chicago och Stanford och av brev till olika universitetsledningar från en bitter fru Veblen. Han tvingas tillbringa sju magra år som lektor vid University of Missouri och har därefter olika påhugg fram till pensioneringen. Han fortsätter att skriva uppmärksammade böcker som emellertid inte på samma sätt har den neoklassiska teorin i sikte.

Camics bok är ett kraftfullt inlägg till Veblens ära. Man kan nog säga att Camic är så övertygad om det fruktbara i Veblens angreppssätt att han själv har använt det – hans berättelse om Veblen kan beskrivas i termer av institutioner, evolution och kumulativ kausalitet. Han erbjuder inte bara en noggrann studie av Veblens utveckling utan också en spännande lärdomsresa genom det amerikanska akademiska landskapet under 1800-talets andra hälft. Han har gått igenom ett väldigt material – notapparaten upptar en fjärdedel av boken – men hurvida hans *insider*-tes slår knockout på Dorfman *outsider*-tes vill jag den massiva bevisföringen till trots låta vara osagt. Den neoklassiska dominansen i Europa och – under efterkrigstiden – i hela världen kan förvisso ha fått

en kritiker och konkurrent som Veblen att i efterhand på ett missvisande sätt framstå som udda. Men varför beskrevs Veblen av Dorfman som *outsider* i en tid och ett rum (1930-talets USA) när/där institutionalismen var *mainstream*? Camics förklaring är att Veblen mot slutet av sitt liv kom att ses och bete sig som en *outsider* vilket gav Dorfman "licens att bygga historia baklänges, att skildra det förgångna i perspektiv av nuet", att projicera "en ögonblicksbild från Veblens sista år" på hans långa karriär (s 357–358). Man bör dock betänka att även Veblens främsta lärjunge, Wesley Mitchell (citerad i Dorfman 1934), beskrev sin läromästare som besökare från en annan värld.

Om man ska anföra en kritisk synpunkt på Camic så gäller den inledningen av kapitel 2, i vilken han reser en teoretisk "byggnadsställning" (*scaffolding*). Med inspiration från sociologer som Pierre Bourdieu och Randall Collins förklarar han att en forskare har vissa resurser (t ex språk), formulerar sig, ger sig in på ett fält, genomgår "formativ träning" osv. Camic slår alltså i rask takt in ett antal öppna dörrar, alternativt skapar trösklar för den läsare som ivrigt vill komma till saken (Veblen). Lyckligtvis har han så mycket självinsikt att han förklarar att den icke-sociologiske läsaren kan hoppa över detta avsnitt. Enligt min mening utgör det inte desto mindre en liten plump i ett i övrigt lysande protokoll. Men det är ju så en slipsten ska dras i vår tid.

#### REFERENSER

- Carlson, B (1995), *De institutionalistiska idéernas spridning*, SNS, Stockholm.
- Dorfman, J (1934), *Thorstein Veblen and His America*, Viking Press, New York.
- Dorfman, J (1949), *The Economic Mind in American Civilization*, vol 3, Viking Press, New York.
- Lerner, M (red) (1948), *The Portable Veblen*, Viking Press, New York.